

БОЖИДАР КНЕЖЕВИЋ

МИСЛИ*

(Приредио Саша Радојчић)

1. (П 270)

Гледајући многога човека, човеку се и нехотице намеће мисао: да се земља зауставила на стварању мајмуна, она би остала доследнија својој снази и својој вештини. Стварањем човека она се показала као невешт дилетант, као доста несрећан имитатор каквој другој срећнијој планети. И код бољих земаљских људских створова пробија често оно њено основно расположење – мајмунско.

2. (П 214)

Племенито, чисто, праведно, истинито, никад не може бити у гомили, колективно, генерално. Нема ниједног племена, ниједног народа, ниједне политичке странке, ниједне религиозне секте, за

---

* Божидар Кнежевић је вероватно најчитанији српски филозоф, а дело којим осваја нове и нове генерације читалаца, јесу његове *Мисли* (1902), збирка фрагментарних текстова на размеђу књижевности и филозофије. За Кнежевићем је остао рукопис већег броја (више од 800) фрагмената сродних објављеним, и из тог рукописа је Паулина Лебл-Албала одабрала 385 фрагмената и објавила их, заједно са првобитних 491, у Колу Српске књижевне задруге 1931. године. Ово издање је дуго било меродавно, и по њему су рађени избори и поновљена издања Кнежевићевих *Мисли*. У Антологијској едицији „Десет векова српске књижевности“ Издавачког центра Матице српске 2018. објављено је издање у којем је текст *Мисли* подељен у два сегмента. У првом се налази читав садржај књиге из 1902, са оригиналним редоследом, а у другом су фрагменти из заоставштине објављени у књизи из 1931, такође са својим оригиналним редоследом. Још увек не постоји целокупно издање Кнежевићевих *Мисли*.

У овом прилогу се доноси текст првих 68 фрагмената према Кнежевићевом рукопису; од тог броја, девет фрагмената није објављивано у издањима из 1931. и 2018. У заградама је наведен број фрагмента у издању из 2018. Код појединих фрагмената (под бројевима 34, 53. и 58) постоје мање разлике између рукописне и штампане верзије (Саша Радојчић).

које се може рећи да је чисто или прљаво, племенито или неплеменито. Љубав, правда, истина, карактерност, то су цветови који не расту свуда, не расту свакад, не расту у гомили, него само појединце, на појединим усамљеним врховима, код појединих људи. Све што је племенито само је индивидуално.

3.

Свака жена има свој мирис. Покварена жена, допуштајући да је многи мирише, изгуби сваки мирис; допуштајући да је сваки мирише, она засмрди блатом.

4. (II 213)

И врлина и порок само су суфицити снаге; човек који нема суфицита снаге, не може имати ни врлине, ни порока.

5. (II 347)

Једна од дубоких разлика између жене и човека, што је код жене уопште врло неразвијен и кржљав појам правде, и сваки други моменат поклапа и ућуткује то осећање код ње.

6. (II 149)

Цивилизација човекова још је на номадском ступњу. Она се још сели из једних крајева у друге, док једном не буде нашла сталне центре своје.

7. (II 250)

Држава је спољна чврста кора која обавија течну масу друштва.

8.

Величина интелигенције човекове зависи у последњој инстанци од даљине земље од сунца, од количине топлоте и светлости коју добија од сунца, од брзине њене ротације.

9.

Друштво људско представља у малом цео земљин живот. Маса је неорганска материја, коју крећу само нижи мотиви, и тек на истоку ње, из ње и хранећи се њом, диже се виши органски живот.

10.

Дубока душа значи да све дубље падају живљи, сирови, животињски елементи њени.

11. (II 150)

И цивилизација човечанства, као и човек, лутала је до данас; разни центри давали су јој до данас тип: Мемфис и Теба, Вавилон и Нинива, Атина и Рим, Византија и Кордоба, Париз и Лондон. Лутајући, цивилизација човечанства све се више приближује својој правом центру, који не може бити у простору – ни у једном граду, ни на једној тачки глоба. Прави центар човечанства и историје његове може бити само у времену; он може бити само идеја.

12. (II 129)

Што год је ближе души и осећањима човековим, оно се све мање казује речима и све се мање може казати речима; оно је све више само у радњама и у чулним творевинама. По томе су производи душе и више опште разумљиви свима људима, јер душа свих људи говори само један и исти језик, те се не казују разним језицима. Тако су творевине уметности ближе души људској него наука и философија, те су опште и разумљиве; она се не ствара на разним језицима као философије и науке.

13. (II 283)

Све племенито – и наука и философија, правда и љубав – јесте висина, и да би се одржало треба му широка темеља, иначе брзо пада. По томе само хришћанство и штампа, са модерним открићима и проналасцима у томе правцу, раширивши темељ историјског живота, спремили су трајну и чврсту подлогу племенитог код човека. У старим и малим друштвима, племенитост је усамљена, јавља се појединце и местимице, и брзо пада.

14. (II 372)

Као што има књига из којих се не може извадити никакав резиме, тако има људи из којих се не може ништа прочитати.

15. (II 348)

Правда је мушки принцип, и човек, и мушки и женски, само је у том тренутку највише мушко кад суди, кад дели правду. Пошто су философија и наука највише судије, који одају највишу правду стварима, људима и временима, то се жене и не дижу никад до те висине правде.

16. (II 51)

Једна књига је све боља, све више има у њој разума, што је у њој или што мање имена или што више цифара.

17. (II 375)

Из религиозних гоњења хришћана међу собом може се видети колико је требало људске крви, људских глава и смртних мука и болова да људи један другог увере да су браћа. То човеку тешко иде у главу.

18. (II 384)

Од свега што човек добија на дар од Бога и што сам може стећи, најограниченију количину капитала има у времену. Само време, од свега онога чиме човек може располагати, јесте одређена и ограничена количина; све друго, знање и положај, наука и богатство, нису тако одређених граница. Стога мудро располагање временом јесте основ све мудрости живота; уштеда времена јесте основна уштеда на којој почивају све друге уштеде и тековине човекове.

19.

Женске дуже живе од мушких зато што је код њих мање развијено осећање правде, што их мање боли неправда. Што човек више тражи правду, што га више боли неправда, тим више болова трпи, јер неправде има свуд, на честом кораку и у честом моменту у људском друштву.

20. (II 364)

Благо оном учитељу који дочека да има чему да се научи од свога ученика.

21. (II 218)

Највише снаге треба да се буде праведан. Правди треба највише жртава у животињским елементима човековим.

22. (II 193)

Као што од многобројне рођене деце мало остане живе, тако од многе живе деце мало постану људи, те у сваком друштву има много више мале и маторе деце него зрелих људи.

23.

Философија све више тежи да буде рационална религија, пошто је религија природна, емпиричка философија.

24. (II 332)

Болови су одмерени према снази душе која их има поднети. Што нижа душа, тим су и болови нижи; што виша, дубља душа, то већи и дубљи болови.

25. (II 210)

По људским законима решава множина, већина, сила; по божјим законима решава мањина племенитих људи од духа и срца. Највиши разум људски јесте у томе да тражи и позна божје законе. Највиша правда људска јесте урадити све по божјој правди, на основу божјих закона. Праведно, разумно друштво људско биће оно које ће се оснивати само на божјим упутима и законима; оно што се родило мрачно и ниско, да остане у мраку живота, оно што се родило светло и племенито, да буде горе на врховима друштва, да оно одређује, управља и влада.

Отуд све даљи и виши процес историје тежи да избаци сва људска мерила човекове вредности – новац, положај, фамилијарна и племенска права – и да човекову вредност одређују само природни дарови, које човек доноси собом на свет, које му бог даје; јер никад васпитањем, намерним, свесним упливом човековим не може се од неплеменитог и земаљског, направити племенито и чисто, од блесастог духовито. Васпитање може дати само маску племенитости, духовитости, интелигенције, карактера.

26. (II 41)

Религија је философија која не познаје границе и мере; философија је религија граница и мере.

27.

Код већине живих људи црева мозга никад не крче гладна.

28. (II 274)

Човек је последња форма материје, дух је последња форма човека; он је материја историје.

29. (II 80)

Све дубље сазнање скида драж свежине и светиње са ствари и људи; и високој свести и ствари постају човек, и човек гола ствар.

30. (II 192)

Треба дивљачки стомак да може сваривати обичне људе; вишој души довољно је да окуси нижег човека, па да га буде сита.

31.

Само су Бог и човек на крајевима ствари, напољу од света; све су остале ствари унутра; отуд само човек служи, назире и тражи Бога.

32.

Разлика философије и науке још је и у томе што философија тражи целину ствари, поједине науке обухватају само поједине области факата.

33. (II 285)

Поштење је моћ одржавати у чистоти своју душу и тражити увек светлости. Непоштење, то је прљавштина и мрак.

34. (II 18)

Као што је свака књига, ма је и највиши дух писао, ствар коју треба умети читати и моћи разумети, тако је и свака ствар књига коју треба умети читати и моћи разумети. Само што су ствари природе писане са више консеквенце него ствари човекове.

35.

Брак је чудна књига. У њој има свих могућих интерјекција и свакојаким интерпункција, пуно свих могућих врста речи, и адјектива и адвераба и личних и безличних прономина и вераба – само нигде тачке нема.

36. (II 221)

Истина је једино добро до којег човек може доћи само правим и чистим путем. До сваког другог добра може се доћи и прљавим и лажним путевима; зато су сва та добра лажна добра.

37.

Највише зрелости треба да се буде и умети бити пријатељ. За све друго може поднети више мање зелен човек.

38. (II 107)

Велике ствари и догађаји иду ситним корацима; велики духови иду крупним корацима. И стижући обично пре него што треба, у невреме, они неразумевани од већине људи, бивају или исмејани или мучени. Отуд велике ствари и догађаји, долазећи доцније, обично затичу сличне људе и с њима врше посла.

39. (II 17)

Сва је вештина човекова да своје смерове и планове изводи на основу потпуног познавања моћи и путева природе, јер природа нема кад да изводи до крајњих консеквената своје планове и смерове. То је посао вештине човекове.

40. (П 349)

Само је оно право пријатељство које је слободно од свих себичних веза интереса, користи, страха. Интерес је врло лабава подлога и веза пријатељства; зато је правог пријатељства тако мало у свету. Пријатељство је висина на којој стоје племените душе и духови; живот је ниско под њом.

41. (П 114)

Много је више осветљенога и онога што има да се осветли него онога што светли.

42. (П 320)

Као што сунчева светлост обасјава само површину земље, тј. врло мали део њен, тако је и велики део душе човекове у мраку и само њен најмањи део обасјан је светлошћу свести, разума.

43. (П 350)

Највиши разум, најдубља интелигенција, имају за задатак да проводе принцип *јтреба* кроз све области факата и појава. Разумети неку ствар значи наћи да треба, да је требала ма чему, ма где, ма кад.

44. (П 302)

Најплеменитији задатак човека у друштву јесте борба против лажи.

45. (П 200)

Положаји у држави јесу као судови у кући, од којих је сваки намењен за разне потребе, и од којих у свакоме стоји одређена врста намирница. Само што у држави често бива да се у најфиније судове сипају сплачине, и обратно.

46. (П 339)

Љубав и чистота јесу једине моралне потребе тела.

47. (П 284)

Племенитост је дубља форма лепоте.

48. (П 14)

Цео спољашњи свет само је једна конверта. И кад земаљски човек после дугих напора буде успео да прочита адресу, видеће да писмо није њему упућено.

49. (II 340)

О правој љубави не може се говорити, нити се она може исказати; оно што се може исказати, само је на површини, плитко и пролазно, речи прљају оно. Они највише говоре о љубави, који је најмање осећају.

50. (II 44)

Као што су данашња писмена најмањи остаци старих слика којима се некад писало, тако су гравитација, еволуција, материја, снага, и сви мртви и безлични закони, у данашњим наукама, само избледеле, старе, личне силе, демони и божанства, који су некад у природи владали.

51. (II 345)

Највиша женска права јесу у дужностима мушких према њима.

52.

Превремена открића, то су историјска побацивања, немају снаге за живот, нити оживљују око себе. Тако откриће Америке пре Колумба.

53. (II 33)

Догма је балсамисано мишљење.

54. (II 19)

Бог је снага која је створила време; све остале светове и ствари створило је време; простор са свима стварима и световима у себи није ништа друго него талог времена.

55. (II 13)

Свет је за човека још сат без казаљке; он чује куцање времена, али не зна које је доба.

56. (II 239)

Тело је талог душе, као и простор времена.

57. (II 260)

Што се круна више сија, тим је народ више у мраку. Да би народ био осветљен, доста је да круна буде чиста.

58. (II 143)

Цивилизација смањује потребу лажности и увећава потребу истинитости; смањује потребу свештеника, круни самих људи, лажних величина и лажнога блеска.

59. (II 361)

Човек је најјачи онда кад чини своју дужност.

60.

Кад год је истина у средини, онда је увек само половна, осредња истина.

61. (II 249)

Зрелом човечанству не требају моћне државе, него слободни народи.

62. (II 331)

Трагични тренуци имају снагу да буде племенито и у најнижим, најужим душама.

63. (II 216)

Сви људи имају осећање правде, али је код већине оно тако слабо, да га претрпавају други снажнији моменти – себичност, таштина, глад, амбиција и друго.

64. (II 297)

Лични интереси толико могу да упрљају државу, народ, друштво, да се никаква светиња више не види.

65. (II 295)

Најдубље боре на челу једне идеје урезају прљави, лични интереси.

66. (II 253)

Само у слободи учи се човек да му је потребна слобода, да воли и поштује слободу; само се у слободи учи човек слободи, као што се само на ваздуху може дисати. И као што је у телу човеком све спремно за дисање чим изиђе из утробе материне, тако је у души зрелог човека све спремно да може дисати у слободи.

И само слободни људи и народи умеју поштовати слободу других људи и народа. Док год буде заробљених народа, дотле ће увек бити опасност за слободу слободних народа. Робови не умеју да поштују слободу.

67. (II 337)

Са све већим прогресом везе љубави све су дуже, и у прошлости и у будућности.

68. (II 223)

Они који свесно траже истину налазе само мале, споредне, узгредне истине, јер могу да пређу само мали део пута којим се долази до истине. На велике ствари, на велике истине може само наићи, натрапати; ту човек мора бити гоњен неком дубљом силом, да би прешао онај огромни размак, који раздваја човека од великих и дубоких истина – тј. велике истине могу се само несвесно, невољно наћи.